

УДК 614:378.1/.37:[376.5+159.99]

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-9\(27\)-714-731](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-9(27)-714-731)

Сергета Ігор Володимирович доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри загальної гігієни та екології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, 21018, тел.: (050) 180-70-05, <https://orcid.org/0000-0002-4439-3833>

Коробчанський Володимир Олексійович доктор медичних наук, завідувач кафедри гігієни та екології № 1, Харківський національний медичний університет, пр. Науки, 4, м. Харків, 61022, тел.: (066) 748-26-20, <https://orcid.org/0000-0001-8466-1911>

Серебреннікова Оксана Анатоліївна кандидат медичних наук, професор кафедри психіатрії, наркології та психотерапії з курсом післядипломної освіти, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, 21018, тел.: (067) 960-56-72, <https://orcid.org/0000-0003-0841-9730>

Стоян Наталія Вікторівна кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, 21018, тел.: (097) 775-06-960, <https://orcid.org/0000-0001-7763-0260>

Браткова Ольга Юріївна кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, 21018, тел.: (067) 299-43-33, <https://orcid.org/0000-0003-3968-2195>

Белов Олександр Олександрович доктор медичних наук, доцент кафедри медичної психології та психіатрії, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, 21018, тел.: (067) 863-68-27, <https://orcid.org/0000-0002-0156-0777>

Редчіц Микола Анатолійович кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, вул. Пирогова, 56, м. Вінниця, 21018, тел.: (097) 364-07-35, <https://orcid.org/0000-0003-2789-9397>

ПОКАЗНИКИ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ПРОВІДНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ЇХ ПЕРЕБІГУ ВПРОДОВЖ ПЕРІОДУ НАВЧАННЯ У СУЧАСНИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У структурі найсуттєвіших проблем сучасної профілактичної медицини, що потребують першочергового розв'язання, одне із пріоритетних місць займають проблеми збереження і зміцнення здоров'я, підвищення рівня соціальної та професійної дієздатності студентської молоді.

Метою наукової роботи було дослідження процесів формування провідних особливостей особистості студентів та встановлення закономірностей їх перебігу впродовж періоду навчання у сучасних медичних закладах вищої освіти.

Дослідження проводились на базі Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. Характеристики темпераменту вивчалися із використанням опитувальника Айзенка, показники ситуативної і особистісної тривожності – на підставі застосування опитувальника Спілбергера, властивості характеру – за допомогою опитувальника Mini-mult.

В ході досліджень встановлено, що до числа найбільш виражених закономірностей змін з боку показників провідних особливостей особистості, які відбуваються протягом часу перебування у медичному закладі вищої освіти, слід віднести: тенденції до поступового зниження рівня поширення екстравертованих за своїм змістом рис особистості, високий рівень нейротизму, передусім на початку та наприкінці періоду навчання, стабільно високі показники особистісної і ситуативної тривожності.

Виявлено, що на вихідному етапі перебування у медичному закладі вищої освіти в структурі узагальненого профілю характерологічних рис, який побудований, на тлі середньонормативних значень показників за більшістю шкал серед дівчат спостерігалась помірна перевага досліджуваних величин за шкалами депресії (D), паранойяльності (Pa) та гіпоманії (Ma), серед юнаків – за шкалами іпохондрії (Hs) та паранойяльності (Pa). Разом з тим напередодні часу закінчення навчання найбільш високий рівень розвитку окремих властивостей характеру серед дівчат був зареєстрований під час вивчення показників за шкалами іпохондрії (Hs), паранойяльності (Pa), гіпоманії (Ma), психопатії (Pt), шизоїдності (Se), депресії (D) та іпохондрії (Hy), у юнаків – за шкалами паранойяльності (Pa), шизоїдності (Se), іпохондрії (Hs) та психопатії (Pt).

Впродовж часу навчання суттєво зростала питома вага проявів різноспрямованих тенденцій щодо розвитку особистості студентів, визначальними рисами яких слід було вважати поєднання вираженої потреби у самореалізації з високим ступенем самоконтролю, котрий стримує та уповільнює поведінкові реакції, створюючи передумови до перенапруження

адаптаційних систем організму і формування психосоматичного варіанту дезадаптації тривожнісного, депресивного та астеничного змісту в умовах постійного навчального стресу і, як наслідок, до появи несприятливих зрушень з боку професійно-значущих функціональних систем, котрі склалися, що, незаперечно, вимагає розроблення та запровадження різноманітних заходів корекційного змісту.

Ключові слова: студенти, заклади вищої освіти, навчання, особливості особистості, тенденції формування, психічна адаптація.

Serheta Ihor Volodymyrovych Doctor of Sciences, Head of Department of General Hygiene and Ecology, National Pirogov Memorial Medical University, Pirogov St., 56, Vinnytsya, 21018, tel.: (050) 180-70-05, <https://orcid.org/0000-0002-4439-3833>

Korobchanskyi Volodymyr Oleksiiovych Doctor of Sciences, Head of Department of Hygiene and Ecology No.1, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, Nauky Ave., Kharkiv, 61022, tel.: (066) 748-26-20, <https://orcid.org/0000-0001-8466-1911>

Serebrennikova Oksana Anatoliyivna Ph.D., Professor of the Department of Psychiatry, Narcology and Psychotherapy with the course of postgraduate education, National Pirogov Memorial Medical University, Pirogov St., 56, Vinnytsya, 21018, tel.: (067) 960-56-72, <https://orcid.org/0000-0003-0841-9730>

Stoyan Nataliya Viktorivna Ph.D., Associate professor of the Department of General Hygiene and Ecology, National Pirogov Memorial Medical University, Pirogov St., 56, Vinnytsya, 21018, tel.: (097) 775-06-960, <https://orcid.org/0000-0001-7763-0260>

Bratkova Olha Yuriivna Ph.D., Associate professor of the Department of General Hygiene and Ecology, National Pirogov Memorial Medical University, Pirogov St., 56, Vinnytsya, 21018, tel.: (067) 299-43-33, <https://orcid.org/0000-0003-3968-2195>

Belov Oleksandr Oleksandrovich Doctor of Sciences, Associate professor of the Department of medical psychology and psychiatry, National Pirogov Memorial Medical University, Pirogov St., 56, Vinnytsya, 21018, tel.: (067) 863-68-27, <https://orcid.org/0000-0002-0156-0777>

Redchits Mykola Anatolyiovych Ph.D., Associate professor of the Department of General Hygiene and Ecology, National Pirogov Memorial Medical University, Pirogov St., 56, Vinnytsya, 21018, tel.: (097)3640735, <https://orcid.org/0000-0003-2789-9397>

INDICATORS OF THE PROCESSES OF THE FORMATION OF THE LEADING PERSONALITY TRAITS OF THE STUDENTS AND THE REGULARITY OF THEIR COURSE DURING THE PERIOD OF STUDY IN MODERN MEDICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Abstract. In the structure of the most important problems of modern preventive medicine, which require an priority solution, one of the priority places is undeniably occupied by the problems of preserving and strengthening health, increasing the level of social and professional capacity of student youth.

The aim of the scientific work was to study the processes of formation of the leading features of the students' personality and to establish the regularity of their course during the period of study in a modern medical institutions of higher education.

The research was conducted on the basis of National Pirogov Memorial Medical University. Characteristics of temperament were studied using the Eysenck questionnaire, indicators of state and trait anxiety – based on the application of the Spielberger questionnaire, character traits – using the Mini-mult questionnaire.

In the course of research it was established that among the most pronounced regularities of changes in terms of indicators of leading personality characteristics that occur during the time of stay in a medical institution of higher education, the following should be included: a tendencies to a gradual decrease in the level of the spread of personality traits that are extroverted in their content, a high level of neuroticism, especially at the beginning and at the end of the period of learning, consistently high indicators of state and trait anxiety.

It was found that at the initial stage of the stay in a medical institution of higher education in the structure of the generalized profile, which was built, against the background of the average normative values of indicators on most scales, among young women was observed a moderate advantage of the studied values on the scales of depression (D), paranoia (Pa) and hypomania (Ma), among young men – on the scales of hypochondria (Hs) and paranoia (Pa). However, on the eve of graduation, the highest level of development of certain character traits among young women was registered during the study of indicators on scales of hypochondria (Hs), paranoia (Pa), hypomania (Ma), psychopathy (Pt), schizoidness (Se), depression (D) and hypochondria (Hy), among young men – on scales of paranoia (Pa), schizoidness (Se), hypochondria (Hs) and psychopathy (Pt).

During the period of study, the specific weight of manifestations of multidirectional tendencies regarding the development of the personality of students increased significantly, the defining features of which should be considered a combination of a pronounced need for self-realization with a high degree of self-control, which restrains and slows down behavioral reactions, creating prerequisites for the overstrain of the adaptive systems of the organism and the formation of a

psychosomatic variant of maladaptation of anxious, depressive and asthenic content in conditions of constant educational stress and, as a result, for the appearance of injuries from the professionally significant functional systems that have developed, which, undeniably, requires the development and introduction of various measures of corrective content.

Keywords: students, institutions of higher education, learning, personality traits, tendencies of formation, mental adaptation.

Постановка проблеми. У структурі найсуттєвіших проблем сучасної профілактичної медицини, що потребують першочергового розв'язання, одне із пріоритетних місць, незаперечно, займають проблеми збереження і зміцнення здоров'я, підвищення соціальної та професійної дієздатності студентської молоді [1, 2, 3, 4]. Така ситуація обумовлює потребу у пошуку новітніх, ефективних підходів, в центрі яких перебувають питання щодо розроблення медичних, фізіолого-гігієнічних та психолого-педагогічних основ формування навчально і професійно-значущих особливостей особистості, характеристик функціонального стану, стану здоров'я і адаптаційних ресурсів організму та відповідно високого рівня майбутньої професійної успішності студентів, які здобувають певний фах [5, 6, 7, 8, 9].

Таке розмаїття достатньо складних за змістом питань, пов'язаних із формуванням високого ступеня професійної придатності дівчат та юнаків, визначає і необхідність в науковому обґрунтуванні сучасних психогігієнічних підходів до удосконалення процесів здобуття вищої освіти, що, в обов'язковому порядку, ураховують індивідуально-типологічні особливості кожної особистості, забезпечують цілеспрямований розвиток психофізіологічних функцій, підвищення рівня психічної адаптації студентської молоді, наголошують на необхідності розроблення високоінформативних методів прогнозування успішності професійного навчання відповідно до обраного фаху, в основі якого перебувають проблеми щодо визначення процесів формування провідних особливостей особистості студентів та встановлення закономірностей їх перебігу протягом періоду навчання у сучасних медичних закладах вищої освіти (МЗВО) [10, 11, 12, 13, 14].

Особливого значення проблеми щодо адекватної прогностичної оцінки процесів професійної придатності студентів набувають в умовах підготовки майбутніх медичних працівників, передусім, внаслідок того, що стан здоров'я населення є провідним критерієм розвитку суспільства, формування його економічного і соціального добробуту, запорукою безпеки та прогресу. Слід відзначити, що професійна підготовка майбутніх фахівців, котрі здобувають медичний фах, як правило, має на меті формування не лише системи знань, умінь та навичок, але й розвиток цілком специфічних рис особистості, які у повній мірі відповідають вимогам конкретної професійної діяльності. І, отже, саме медична освіта має бути одним із головних регуляторів соціального

розвитку, чинником, який формує цілісну доктрину життєздатності суспільства через діяльність якісно підготовлених кадрів системи охорони здоров'я [15, 16, 17, 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Положення, що склалося, зумовлює нагальну потребу у всебічному розгляді та вивченні гігієнічних аспектів діагностики та прогнозування рівня психічної адаптації та професійної придатності дівчат і юнаків, які здобувають медичний фах, визначенні передумов щодо реалізації системного підходу до наукового обґрунтування адекватних методів імовірнісного передбачення ступеня успішності майбутньої трудової діяльності студентів.

Проте, на сьогоднішній день, не вивчені особливості рівня сформованості провідних особистісних рис та особливості функціональної готовності до ефективного виконання професійної діяльності дівчат і юнаків, які перебувають на різних етапах здобуття медичного фаху, не існує науково-обґрунтованих методів прогнозування функціонального стану та стану здоров'я студентської молоді тощо.

Отже, наукове дослідження, в центрі якого знаходиться вивчення психогігієнічних аспектів проблеми встановлення закономірностей їх формування провідних особливостей особистості на підставі застосування психодіагностичних методів протягом періоду навчання у сучасних МЗВО є актуальним, своєчасним та надзвичайно необхідним для медичної науки і практики.

Мета статті – дослідження процесів формування провідних особливостей особистості студентів та встановлення закономірностей їх перебігу впродовж періоду навчання у сучасних медичних закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження проводились на базі структурних підрозділів Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. Властивості темпераменту вивчались на підставі застосування опитувальника Айзенка, показники ситуативної (СТ) і особистісної (ОТ) тривожності – із використанням опитувальника Спілбергера, характерологічні риси – за допомогою опитувальника Mini-mult.

Статистична обробка одержаних даних обумовлювала застосування стандартного пакету прикладних програм “Statistica 6.1” (ліцензійний № BXXR901E245722FA). Згідно із рішенням Комітету з біоетики Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова проведення наукового дослідження, що здійснювалось, в повній мірі відповідало біоетичним і морально-правовим вимогам Гельсінської декларації, Конвенції Ради Європи про права людини і біомедицину, положенням ВООЗ, законам України та наказу МОЗ України № 281 від 01.11.2000 року.

В основі вивчення критеріальних як з навчально- так і з професійно-значущої точки зору характеристик темпераменту та тривожнісних рис

особистості в ході проведеного дослідження знаходилося визначення особливостей ступеня вираження таких його провідних компонентів, як рівень екстраверсії-інтроверсії, нейротизму, СТ та ОТ.

Дані порівняльного аналізу характеристик екстравертованості студентів, що наведені у таблиці 1, засвідчували наявність певних динамічних змін її показників протягом періоду навчання у МЗВО. Зокрема, найвищий рівень екстравертованості і, відповідно, товарищескості та ініціативності у соціальних відносинах серед дівчат реєструвався на початку часу вивчення клінічно-орієнтованих навчальних дисциплін ($14,12 \pm 0,51$ балів), серед юнаків – на вихідному етапі навчання у МЗВО ($13,71 \pm 0,60$ балів). Разом з тим найнижчий за ступенем вираження рівень екстравертованості в обох статевих групах був зареєстрований наприкінці періоду професійної підготовки (відповідно $12,54 \pm 0,70$ ($p_{1-6} > 0,05$) та $12,76 \pm 0,62$ балів ($p_{1-6} > 0,05$). Отже, одержані результати засвідчували наявність певних тенденцій, які, щоправда, не набували статистично достовірного характеру, щодо зростання впродовж періоду навчання інтровертованих рис темпераментологічних проявів особистості студентів-медиків, що неминуче призводило до поширення в їх середовищі таких проявів, як обережність, певна соціально- і, навіть, професійно-спрямована пасивність.

Закономірності наведених змін у повній мірі підтверджували дані структурного аналізу розподілу досліджуваних показників темпераменту. Так у структурі показників, що відображували рівень екстравертованості студентів-першокурсників, серед дівчат переважала частка величин, властивих для потенційної екстраверсії (42,5%), серед юнаків – частка величин, властивих для амбіверсії (43,8%). Разом з тим на початку періоду вивчення клінічно-орієнтованих навчальних дисциплін відбувалась певна зміна характеру розподілу досліджуваних показників. Зокрема, у дівчат переважаючою ставала питома вага осіб-амбівертів (53,7%), у юнаків – потенційних екстравертів (40,0%). І тільки на останньому етапі навчання у МЗВО спостерігалась практично однакова за особливостями розподілу картина: в обох випадках домінувала частка показників, характерних для амбіверсії – відповідно 35,7% та 38,5%.

Таблиця 1

Властивості темпераменту і тривожності студентів у динаміці навчання в медичному закладі вищої освіти, бали

Властивості темпераменту і тривожності	Час досліджень	Групи студентів				p _{д-ю}
		Дівчата		Юнаки		
		n	M±m	n	M±m	
Екстравер-тованість	1 курс	40	13,47±0,59	32	13,71±0,60	>0,05
	4 курс	41	14,12±0,51	40	13,00±0,69	>0,05
	6 курс	42	12,54±0,70	39	12,76±0,62	>0,05
	p ₁₋₄	>0,05		>0,05		
	p ₄₋₆	>0,05		>0,05		
	p ₁₋₆	>0,05		>0,05		

Нейротизм	1 курс	40	14,60±0,69	32	11,09±0,87	<0,01
	4 курс	41	13,68±0,74	40	13,27±0,77	>0,05
	6 курс	42	14,30±0,68	39	10,17±0,89	<0,001
	p ₁₋₄	>0,05		>0,05		
	p ₄₋₆	>0,05		<0,05		
	p ₁₋₆	>0,05		>0,05		
Ситуаційна тривожність	1 курс	40	46,65±1,30	32	42,78±1,52	>0,05
	4 курс	41	45,48±0,90	40	46,35±1,09	>0,05
	6 курс	42	45,64±1,27	39	43,23±1,32	>0,05
	p ₁₋₄	>0,05		>0,05		
	p ₄₋₆	>0,05		<0,05		
	p ₁₋₆	>0,05		>0,05		
Особистісна тривожність	1 курс	40	46,80±1,52	32	42,68±1,64	>0,05
	4 курс	41	42,39±1,20	40	42,00±1,22	>0,05
	6 курс	42	47,04±1,46	39	43,53±1,56	>0,05
	p ₁₋₄	<0,05; <0,001		>0,05; <0,001		
	p ₄₋₆	<0,05; <0,001		>0,05; <0,001		
	p ₁₋₆	>0,05; <0,001		>0,05; <0,001		

Тенденції щодо змін дещо іншого характеру спостерігались під час вивчення показників нейротизму студентів, який являє собою інтегративну за своїм змістом властивість темпераменту, що об'єднує такі поведінкові прояви, як нестабільність, нерішучість та висока сенситивність. Так, серед дівчат найвищий рівень нейротизму, що досягав максимальних в ході досліджень величин і складав 14,60±0,69 балів, був зареєстрований на вихідному їх етапі. Надалі значення його рівня знижувались до 13,68±0,74 балів ($p_{1-4}<0,05$) і знов зростали напередодні закінчення періоду навчання у МЗВО, досягаючи 14,30±0,68 балів ($p_{1-6}>0,05$). Натомість серед юнаків-першокурсників рівень нейротизму був нижчим (11,09±0,87 балів; ($p_{д-ю}<0,01$), ніж у їх ровесників, збільшуючись до 13,27±0,77 балів ($p_{1-4}<0,05$) на початку періоду вивчення клінічно-орієнтованих навчальних дисциплін та знов знижуючись наприкінці періоду навчання до 10,17±0,89 балів ($p_{1-6}>0,05$), тобто до мінімального рівня, який загалом реєструвався впродовж часу професійної підготовки і суттєво відрізнявся від даних, властивих для дівчат.

Дані структурного розподілу показників нейротизму засвідчували той факт, що серед дівчат, які щойно розпочали процес оволодіння професійними вміннями та навичками, переважаючою була частка величин, характерних як для середнього (30,0%), так і для високого (30,0%) рівня нейротизму. В подальшому домінуюче положення в структурі показників займали величини, властиві для середнього рівня нейротизму – відповідно 39,0% серед четвертокурсниць та 38,1% серед шостикурсниць. У юнаків впродовж усього періоду навчання у МЗІО стабільно переважали показники середнього рівня нейротизму, які сягали свого максимуму (28,1%) на вихідному етапі професійної підготовки.

На користь адекватності одержаних в ході виконання дисертаційного дослідження результатів існуючому положенню речей свідчили дані оцінки ступеня щирості студентів під час проведення тестування, інтегральний рівень якого не перевищував $3,92 \pm 0,17$ балів серед дівчат та $4,12 \pm 0,24$ балів серед юнаків, причому питома вага відповідей, що характеризувались високим або ситуативно-високим рівнем відвертості, дорівнювала 100%.

Результати оцінки провідних складових властивостей тривожнісних рис особистості, а саме рівня СТ та ОТ, також свідчили про наявність досить цікавих за своїм змістом закономірностей змін їх значень впродовж періоду навчання дівчат і юнаків у МЗВО (див. табл. 1). Так, серед дівчат показники СТ, що визначає особливості переживання людиною подій як сукупності емоцій, котрі мають виражене суб'єктивне забарвлення і проявляються як емоційне напруження та нервозність, протягом часу професійної підготовки мали стабільно високий рівень, коливаючись від $46,65 \pm 1,30$ балів на вихідному до $45,64 \pm 1,27$ балів ($p_{1-6} > 0,05$) на кінцевому етапі навчання, причому, найменші значення досліджуваних показників ($45,48 \pm 0,90$ балів ($p_{1-4} > 0,05$)) реєструвались на початку періоду вивчення клінічно-орієнтованих навчальних дисциплін. Разом з тим серед юнаків саме у цей період реєструвались найвищі за ступенем розвитку показники, що досягали суттєво вищого рівня $46,35 \pm 1,09$ балів ($p_{1-4} < 0,05$). Значно нижчими були значення аналогічних показників як на початку ($42,78 \pm 1,52$ балів), так і наприкінці ($43,23 \pm 1,32$ балів ($p_{1-6} > 0,05$)) періоду навчання юнаків у МЗВО.

Дані структурного аналізу величин СТ засвідчували той факт, що у дівчат спостерігались дві головні тенденції: на тлі зростання з 2,5% до 4,8% питомої ваги показників низького рівня СТ збільшувалась з 55,5% до 61,9% частка її значень високого рівня. Цікаво, що питома вага даних, властивих для середньонормативного рівня, була найвищою (51,2%) серед студенток четвертого курсу та найнижчою (33,3%) серед випускниць. Разом з тим у юнаків також реєструвались дві основні тенденції щодо змін досліджуваних показників, а саме: зменшення впродовж часу навчання у МЗВО з 6,3% до 0% питомої ваги показників низького рівня СТ, а також параболоподібний характер зрушень з боку показників її високого рівня, частка яких складала відповідно – 55,0%, 37,5% та 55,0%.

Водночас практично однаковими за характером змін, які реєструвались, незалежно від статевих розбіжностей, проте не за рівнем їх абсолютних значень, слід було визнати результати вивчення показників ОТ, що відображують стійкі індивідуальні особливості особистості та дозволяють виявити схильність людини до формування реакцій тривожного ряду і сприйняття достатньо широкого діапазону ситуацій як загрозливих для їх життя. Дійсно, як у дівчат, так і у юнаків після реєстрації вельми високих значень показників ОТ (відповідно $46,80 \pm 1,52$ та $42,68 \pm 1,64$ балів) на початку періоду навчання спостерігалось зниження ступеня їх вираження до

42,39±1,20 балів ($p_{1-4}>0,05$) серед перших та до 42,00±1,22 балів ($p_{1-4}>0,05$) серед других у його середині з подальшим підвищенням до 47,04±1,46 ($p_{1-6}>0,05$) та 43,53±1,56 балів ($p_{1-6}>0,05$) напередодні часу закінчення часу здобуття вищої освіти.

Достатньо стабільними залишались впродовж періоду навчання у МЗВО структурні показники розподілу величин ОТ дівчат. Однак не міг не звернути на себе увагу той факт, що на вихідному відрізку професійної підготовки переважала частка величин, властивих для високої тривожності (52,5%), проте, вже на початку періоду вивчення клінічно-орієнтованих навчальних дисциплін, а також напередодні закінчення навчання домінувала (відповідно 63,4% та 57,1%) питома вага показників середньонормативного рівня. В той же час серед юнаків і на вихідному, і на завершальному етапах навчання переважала частка середньонормативних показників ОТ (59,4% і 51,3%), а у студентів четвертого курсу найвищою була питома вага показників її високого рівня (55,0%).

Таким чином, до числа найхарактерніших закономірностей змін з боку показників ступеня вираження провідних властивостей тривожності, які підлягали вивченню, необхідно було віднести: нечітко виражену тенденцію щодо поступового зниження рівня поширення екстравертованих рис особистості; значно більш високі рівні нейротизму, СТ та ОТ, що реєструвались серед дівчат і на початку, і наприкінці періоду навчання, а також цілком порівняні з юнаками дані в його середині.

Результати, отримані в ході вивчення властивостей характеру студентів на підставі використання опитувальника Mini-mult за шкалами достовірності, а саме: шкалами нещирості (L), валідності (F) та корекції (K), які визначали ступінь щирості досліджуваних під час тестування, надійність одержаних даних та рівень обережності, що можуть згладжувати певні викривлення та повинні бути ураховані для корекції базисних шкал, засвідчували середньонормативні їх значення і, отже, високу репрезентативність результатів проведених досліджень.

Дані, отримані за шкалою іпохондрії (Hs), яка відображує ступінь близькості досліджуваних до астено-невротичного реагування у відповідь на вплив стресових явищ та ситуацій і, поряд із цим, є показником пасивності та суб'єктивного понадконтролю, свідчили про наявність чітко окреслених тенденцій до підвищення рівня показників з 48,72±1,77 до 52,27±1,04 Т-балів ($p_{1-6}>0,05$) у дівчат та з 48,73±1,45 до 52,22±1,53 Т-балів ($p_{1-6}>0,05$) у юнаків. Дані структурного розподілу досліджуваних показників підтверджували наявність зазначених тенденцій.

Дещо іншою, на відміну від попередньої, була картина динамічних змін показників, які відображували ступінь поширення явищ сенситивного, переважно песимістичного, змісту, що визначались за шкалою депресії (D).

Якщо серед дівчат найвищий рівень показників спостерігався у першокурсниць ($51,52 \pm 1,70$ Т-балів), а найнижчий – у студенток четвертого курсу ($47,46 \pm 1,45$ Т-балів), то серед юнаків, навпаки, найбільш високий рівень показників за шкалою депресії (D) реєструвався в середині періоду навчання ($49,51 \pm 1,80$ Т-балів), найбільш низький ($45,28 \pm 1,55$ Т-балів) – на його початку. Загалом впродовж часу перебування у МЗВО рівень досліджуваних показників, що відображували таку характерологічну властивість, як намагання уникнути невдачі, котра може мати місце, знижувався з $51,52 \pm 1,70$ до $50,45 \pm 1,81$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$) у першому випадку та підвищувався з $45,28 \pm 1,55$ до $47,24 \pm 1,65$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$) – у другому. Серед структурних особливостей розподілу показників за шкалою депресії (D) у дівчат звертала на себе увагу достатньо стабільна протягом часу здобуття вищої освіти частка середньонормативних значень (78,1-85,0%). Слід було відзначити найбільшу (7,1%) частку високих величин, які відображували вельми суттєвий рівень усвідомлення дівчатами особистісно-значущих проблем через призму незадоволення і песимістичної оцінки своїх перспектив, наприкінці періоду навчання, та найменш значну (2,4%) – у його середині. Разом з тим серед юнаків питома вага середньонормативних значень в динаміці спостережень коливалась в межах від 65,0% до 69,2%, частка високих величин була найвищою у студентів-четвертокурсників (7,5%) і зовсім не реєструвалась (0%) на вихідному етапі навчання, частка низьких значень була найбільшою на початку періоду навчання (34,4%), найменшою – в його середині (27,5%).

Однотипні за своїм змістом зрушення спостерігались під час аналізу показників ступеня вираження чутливості до впливу чинників середовища перебування за шкалою істерії (Hy), в основі якої знаходиться формування невротичних реакцій захисно-конверсійного типу. І серед дівчат, і серед юнаків реєструвались тенденції щодо зростання ступеня вираження емоційної лабільності та доволі конфліктного з поведінкової точки зору поєднання високого індивідуального рівня домагань, егоїстичних нахилів та бажання бути причетним до потреб певної соціогрупи – з $48,95 \pm 1,24$ до $50,43 \pm 0,95$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$) у дівчат та з $47,02 \pm 1,19$ до $49,56 \pm 1,22$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$) у юнаків, що підтверджували дані структурного розподілу досліджуваних показників.

Параболоподібний характер мали зміни, що спостерігались з боку показників за шкалою психопатії (Pd), яка відображувала особливості адаптаційно-значущих стеничних реакцій переважно збудливого ряду. Серед дівчат величини досліджуваних показників спочатку зростали з $43,71 \pm 2,33$ до $48,72 \pm 1,61$ Т-балів ($p_{1-4} > 0,05$), а потім дещо знижувались до $47,89 \pm 1,79$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$), серед юнаків також спостерігалось спочатку збільшення рівня показників з $44,20 \pm 2,01$ до $54,58 \pm 2,48$ Т-балів ($p_{1-4} > 0,05$), а згодом їх зменшення до $49,39 \pm 2,43$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$). Розглядаючи особливості

структурного розподілу показників, які визначались, у дівчат слід було звернути увагу на надзвичайно високу на вихідному етапі перебування у МЗВО, в порівнянні з іншими властивостями характеру, питому вагу показників низького ступеня вираження імпульсивних реакцій психопатичного змісту, питома вага яких досягала 52,5% і була домінуючою, але надалі стрімко зменшувалась до 21,9% в середині та до 28,6% наприкінці періоду навчання. У цей час в структурі розподілу досліджуваних показників на різних етапах професійної підготовки переважала частка середньонормативних величин, що становила відповідно 37,5%, 75,7% та 71,4%. Водночас у юнаків упродовж часу спостережень стабільно переважала частка середньонормативних величин, що коливалась в межах від 53,1% до 65,0%.

Разом з тим у ході вивчення даних, що були одержані за шкалою паранойяльності (Pa), звертали на себе увагу різновекторні, виходячи із статевої належності досліджуваних осіб, тенденції. Серед дівчат спостерігалось спочатку зменшення рівня показників з $55,79 \pm 2,52$ до $48,56 \pm 1,76$ Т-балів ($p_{1-4} > 0,05$), а згодом певне їх збільшення до $52,15 \pm 1,68$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$). Натомість для юнаків характерним було поступове збільшення рівня досліджуваних показників з $49,36 \pm 2,53$ до $55,42 \pm 2,62$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$) і, отже, зростання ступеня поширення поведінкових явищ, що були зумовлені високою ригідністю психічних процесів, схильністю до педантизму та застрягання на негативних переживаннях. До числа найбільш характерних зрушень у структурі розподілу показників, що аналізувались, серед дівчат слід віднести суттєву перевагу частки середньонормативних величин, значення якої мали тенденцію до поступового зростання з 57,5% до 83,3% на тлі доволі стабільної (14,3–20,0%) питокої ваги низьких величин та суттєвого зниження (з 22,5% до 2,4%) частки високих величин. Натомість для розподілу досліджуваних показників серед юнаків характерним було зростання з 9,4% до 20,5% питокої ваги високих величин, що поєднувалось зі зменшенням відповідно з 62,5% до 59,0% та з 28,1% до 20,5% часток середньонормативних та низьких значень.

Тенденції до зростання в динаміці часу здобуття вищої медичної освіти були характерні для показників, що визначались за шкалою психастенії (Pt) і засвідчували наявність таких ознак особистості, як підвищена боязкість, невпевненість та недовірливість, і серед дівчат, і серед юнаків. У перших з них рівень досліджуваних показників зростав з $48,13 \pm 2,92$ до $51,70 \pm 1,63$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$), серед других, складаючи $41,32 \pm 2,26$ Т-балів на вихідному етапі навчання, – невпинно зростав до $53,70 \pm 1,76$ Т-балів ($p_{1-4} > 0,05$) в середині часу перебування у МЗВО, дещо зменшуючись в подальшому до $50,25 \pm 2,09$ Т-балів ($p_{1-6} < 0,01$). В структурі розподілу досліджуваних показників серед дівчат впродовж усього часу професійної підготовки стабільно переважала питома вага середньонормативних показників (67,5–85,4%). Далі слідували відносні

показники, які засвідчували ступінь поширення показників високого (14,6-27,5%) та низького (0-5,0%) рівня за шкалою психастенії (Pt). Водночас серед юнаків спостерігались певні доволі суттєві зрушення. Так, на вихідному етапі перебування у МЗВО найбільш поширеними були показники низьких (53,1%) та середньонормативних (43,8%) значень. Надалі на тлі стабільної та достатньо невеликої частки значень високого рівня психастенічних проявів (3,1-5,1%) спостерігався певний перерозподіл низьких та середньонормативних значень: питома вага перших зменшувалась до рівня 15,0-25,6%, частка других зростала в 1,5-2 рази, досягаючи рівня 69,3-80,0%.

Дані щодо змін показників властивостей характеру за шкалою шизоїдності (Se) відрізнялись від багатьох попередніх наявністю двох чітко виражених тенденцій. Одна з них полягала у різнобічній спрямованості зрушень, які реєструвались впродовж періоду навчання студентів у віковому аспекті, друга засвідчувала наявність статевих відмінностей з боку показників, що підлягали аналізу. Так, серед дівчат впродовж часу професійної підготовки рівень показників, які відображували переважно “індивідуалістичний” тип поведінки, відмітними ознаками якого були нестандартність мислення і незалежність суджень, зростав з $48,33 \pm 2,75$ до $51,05 \pm 1,68$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,001$), серед юнаків – вельми виражено збільшувався з $45,48 \pm 2,36$ до $56,39 \pm 2,06$ Т-балів ($p_{1-4} > 0,05$) у проміжок між перебуванням на першому та четвертому курсах, дещо знижуючись у подальшому до $53,60 \pm 2,54$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$), що підтверджували дані структурного розподілу показників за шкалою шизоїдності (Se).

Достатньо своєрідні зрушення реєструвались під час вивчення показників, які визначались за шкалою гіпоманії (Ma) та відображували рівень оптимістичності, соціальної активності та енергійності. Зокрема, якщо для дівчат вельми властивою була тенденція до певного зниження рівня досліджуваних показників з $53,47 \pm 1,92$ до $51,71 \pm 1,74$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$), у юнаків їх рівень спочатку зростав з $47,92 \pm 1,91$ до $52,29 \pm 1,89$ Т-балів ($p_{1-4} > 0,05$), згодом знижуючись до $49,29 \pm 1,87$ Т-балів ($p_{1-6} > 0,05$). Дані аналізу структурних особливостей розподілу показників за шкалою гіпоманії серед дівчат засвідчували надзвичайно стабільну картину їх розподілу. Так, частка середньонормативних показників, що переважали і у цьому випадку, коливалась в межах 78,6-85,4%, питома вага низьких значень складала 12,2-15,0%, частка високих величин становила 2,4-7,1%. Дещо менш стабільними були відносні показники розподілу досліджуваних величин серед юнаків. Проте і у цьому випадку в структурі розподілу переважала частка середньонормативних значень (71,8-82,5%), значно меншими були частки низьких (10,0-28,1%) та високих величин (0-7,7%).

Отже, в ході проведених досліджень було виявлено, що на вихідному етапі перебування у МЗВО в структурі узагальненого профілю характерологічних рис, який побудований, на тлі середньонормативних

значень показників за більшістю шкал серед дівчат спостерігалась помірна перевага досліджуваних величин за шкалами депресії (D), паранойяльності (Pa) та гіпоманії (Ma), серед юнаків – за шкалами іпохондрії (Hs) та паранойяльності (Pa). Разом з тим серед студенток, які розпочинали вивчення клінічно-орієнтованих навчальних дисциплін, у структурі особистісних рис переважали значення показників за шкалами гіпоманії (Ma), шизоїдності (Se) та психастенії (Pt), серед студентів – за шкалами шизоїдності (Se), паранойяльності (Pa), психопатії (Pd), психопатії (Pt), гіпоманії (Ma) та іпохондрії (Hs). Зрештою, напередодні часу закінчення навчання у МЗВО найбільш високий рівень розвитку окремих властивостей характеру серед дівчат був зареєстрований під час вивчення показників за шкалами іпохондрії (Hs), паранойяльності (Pa), гіпоманії (Ma), психопатії (Pt), шизоїдності (Se), депресії (D) та іпохондрії (Hu), у юнаків – за шкалами паранойяльності (Pa), шизоїдності (Se), іпохондрії (Hs) та психопатії (Pt).

Отримані різновиди профілів слід вважати типовими для юнацького середовища, такими, які доволі чітко відбивають властиві для означеного віку проблеми психологічного змісту: пошук власної ідентичності, певну напруженість у міжособистісних відносинах та у відносинах, зумовлених необхідністю набуття професійних знань, і пов'язану з цим імпульсивність поведінкових проявів на тлі створення суттєвих передумов до формування і розвитку депресивних, гіпоманічних, психастенічних та, іноді, іпохондричних явищ, котрі мають яскраве особистісне забарвлення і підпадають під конкретний тип емоційно-значущих переважно стенічних динамічних патернів характерологічних властивостей. Разом з тим привертав на себе увагу той факт, що впродовж часу перебування у МЗВО суттєво зростала питома вага проявів різноспрямованих тенденцій щодо розвитку особистості студентів, визначальними рисами яких слід було вважати поєднання вираженої потреби у самореалізації з високим ступенем самоконтролю, котрий стримує та уповільнює поведінкові реакції, створюючи передумови до перенапруження адаптаційних систем організму та формування психосоматичного варіанту дезадаптації і як наслідок, до появи несприятливих зрушень з боку професійно-значущих функціональних систем, котрі склалися, що вимагає розроблення та запровадження різноманітних заходів корекційного змісту.

Висновки. В ході проведених досліджень встановлено, що до числа найбільш виражених закономірностей змін з боку показників провідних особливостей особистості, які відбуваються протягом часу перебування у медичному закладі вищої освіти, слід віднести: тенденції до поступового зниження рівня поширення екстравертованих за своїм змістом рис особистості, високий рівень нейротизму, передусім на початку та наприкінці періоду навчання, а також стабільно високі показники особистісної і ситуаційної тривожності.

Виявлено, що на вихідному етапі перебування у медичному закладі вищої освіти в структурі узагальненого профілю характерологічних рис, який побудований, на тлі середньонормативних значень показників за більшістю шкал серед дівчат спостерігалась помірна перевага досліджуваних величин за шкалами депресії (D), паранойяльності (Pa) та гіпоманії (Ma), серед юнаків – за шкалами іпохондрії (Hs) та паранойяльності (Pa). Разом з тим серед студенток, які розпочинали вивчення клінічно-орієнтованих навчальних дисциплін, у структурі особистісних рис переважали значення показників за шкалами гіпоманії (Ma), шизоїдності (Se) та психастенії (Pt), серед студентів – за шкалами шизоїдності (Se), паранойяльності (Pa), психопатії (Pd), психопатії (Pt), гіпоманії (Ma) та іпохондрії (Hs). Зрештою, напередодні часу закінчення навчання найбільш високий рівень розвитку окремих властивостей характеру серед дівчат був зареєстрований під час вивчення показників за шкалами іпохондрії (Hs), паранойяльності (Pa), гіпоманії (Ma), психопатії (Pt), шизоїдності (Se), депресії (D) та іпохондрії (Hs), у юнаків – за шкалами паранойяльності (Pa), шизоїдності (Se), іпохондрії (Hs) та психопатії (Pt).

Не можна не звернути увагу і на той факт, що впродовж часу навчання суттєво зростала питома вага проявів різноспрямованих тенденцій щодо розвитку особистості студентів, визначальними рисами яких слід було вважати поєднання вираженої потреби у самореалізації з високим ступенем самоконтролю, котрий стримує та уповільнює поведінкові реакції, створюючи передумови до перенапруження адаптаційних систем організму і формування психосоматичного варіанту дезадаптації тривожнісного, депресивного та астеничного змісту в умовах постійного навчального стресу і, як наслідок, до появи несприятливих зрушень з боку професійно-значущих функціональних систем, котрі склалися, що, незаперечно, вимагає розроблення та запровадження різноманітних заходів корекційного змісту.

Література:

1. Сергета І. В., Браткова О. Ю., Серебреннікова О. А. Наукове обґрунтування гігієнічних принципів профілактики розвитку донозологічних зрушень у стані психічного здоров'я учнів сучасних закладів середньої освіти (огляд літератури і власних досліджень). *Журнал НАМН України*. 2022. Т. 28, № 1. С. 306-326. <http://doi.org/10/37621/JNAMSU-2022-1-2>
2. Сергета І. В., Серебреннікова О. А., Стоян Н. В., Дреженкова І. Л., Макарова О. І. Психогігієнічні принципи використання здоров'язберігаючих технологій у сучасних закладах вищої освіти. *Довкілля та здоров'я*. 2022. № 2 (103). С. 32-41.
3. Holliman J., Martin A. J., Collie R. J. Adaptability, engagement, and degree completion: a longitudinal investigation of university students. *Educ. Psychol.* 2018. № 38. P. 785-799. <https://doi.org/10.1080/01443410.2018.1426835>
4. Holliman A., Waldeck D., Jay B. et al. Adaptability and social support: examining links with psychological wellbeing among UK students and non-students. *Front. Psychol.* 2021. № 12. 636520. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.636520>
5. Мороз В. М., Макаров С. Ю., Серебреннікова О. А., Сергета І. В. Навчальний стрес та психофізіологічні критерії оцінки адаптаційних можливостей організму студентів закладів вищої медичної освіти. Вінниця : ТОВ “ТВОРИ”, 2020. 184 с.

6. Мороз В. М., Серебреннікова О. А., Сергета І. В., Стоян Н. В. Психофізіологічні та психогігієнічні основи ефективного використання здоров'язберігаючих технологій у закладах вищої освіти Вінниці: ТОВ «ТВОРИ», 2021. 208 с.

7. Полька Н. С., Сергета І. В. Актуальні проблеми психогігієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних досліджень). *Журнал НАМН України*. 2012. № 18 (2). С. 223-236.

8. Makarov S. Yu., Stoyan N. V., Serheta I. V. et al. Peculiarities of the interaction of the indicators of psychophysiological adaptation of modern students in the context of the effective monitoring of individual health of young women and young men. *Wiadomości Lekarskie*. 2019, tom LXXII, nr 5 cz II. P. 1053-1058.

9. Voloshyna V., Denysiuk O., Varina H., Hrynzovskyi A. M. et al. Psychological features of modern elderly people's active life position. *Wiadomosci lekarskie*. 2022, tom LXXV (Issue 2 February 2022), P. 333-337. <https://doi.org/10.36740/WLek202202101>

10. Aherne D., Farrant, R., Hickey, L. et al. Mindfulness based stress reduction for medical students: optimising student satisfaction and engagement. *BMC Medical Education*. 2016. T. 16. № 1. P. 209. <https://doi.org/10.1186/s12909-016-0728-8>

11. Arnetz B., Blomkvist V. Leadership, mental health, and organizational efficacy in health care organizations. Psychosocial predictors of healthy organizational development based on prospective data from four different organizations *Psychother. Psychosom*. 2007. № 6 (4). P. 242-248. <https://doi.org/10.1159/000101503>

12. Bedewy, D., Gabriel, A. The development and psychometric assessment of a scale to measure the severity of examination anxiety among undergraduate university students. *International Journal of Educational Psychology*. 2013. № 2. P. 81-104. <https://doi.org/10.1177/205510291559671>

13. Bellinghausen, L., Collange, J., Botella, M. et al. Factorial validation of the French scale for perceived stress in the workplace. *Santé Publique*. 2009. № 21. 365-373. <https://doi.org/10.3917/spub.094.0365>

14. Collie R. J., Holliman A. J., Martin A. J. Adaptability, engagement, and academic achievement at university. *Educ. Psychol*. 2017. № 37. P. 632-647. <https://doi.org/10.1080/01443410.2016.1231296>

15. Сергета І. В., Бардов В. Г., Дреженкова І. Л., Панчук О. Ю. Гігієнічні нормативи рухової активності студентів закладів вищої медичної освіти та шляхи її оптимізації. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 184 с.

16. Сергета І. В., Панчук О. Ю., Яворовський О. П. Гігієнічна діагностика професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей). Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 348 с.

17. Тимошук О. В., Полька Н. С., Сергета І. В. Наукові основи комплексної гігієнічної оцінки якості життя та адаптаційних можливостей сучасної учнівської і студентської молоді. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020. 272 с.

18. Liu C., Li H. Stressors and stressor appraisals: the moderating effect of task efficacy. *J. Bus. Psychol*. 2018. № 33. P. 141-154. <https://doi.org/10.1007/s10869-016-9483-4>

References:

1. Serheta, I. V., Bratkova, O. Yu., Serebrennikova, O. A. (2022) Naukove obgruntuvannya hihienichnykh pryntsypiv profilaktyky rozvytku donozolohichnykh zrushen u stani psykhichnoho zdorovia uchniv suchasnykh zakladiv serednoi osvity (ohliad literatury i vlasnykh doslidzhen) [Scientific substantiation of the hygienic principles of prevention of the development of pre-clinical changes in the state of mental health of students of modern secondary education institutions (review of the literature and own research)] *Zhurnal NAMN Ukrainy – Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 28 (1), 306-326. <http://doi.org/10.37621/JNAMSU-2022-1-2> [in Ukrainian]

2. Serheta, I. V., Serebrennikova, O. A., Stoian, N. V., Drezhenkova, I. L., Makarova, O. I. (2022) Psykhohihiienichni prynpypy vykorystannia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u suchasnykh zakladakh vyshchoi osvity [Psychohygienic principles of the use of health-preserving technologies in modern institutions of higher education]. *Dovkillia ta zdorovia – Environment and health*. 2 (103), 32-41. [in Ukrainian]
3. Holliman, J., Martin, A. J., Collie, R. J. (2018) Adaptability, engagement, and degree completion: a longitudinal investigation of university students. *Educ. Psychol.* 38, 785-799. <https://doi.org/10.1080/01443410.2018.1426835> [in English]
4. Holliman, A., Waldeck, D., Jay, B. et al. (2021) Adaptability and social support: examining links with psychological wellbeing among UK students and non-students. *Front. Psychol.* 12, 636520. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.636520> [in English]
5. Moroz, V. M., Makarov, S. Yu., Serebrennikova, O. A., Serheta, I. V. (2020) *Navchalnyi stres ta psykhofiziologichni kryterii otsinky adaptatsiinykh mozhlyvostei orhanizmu studentiv zakladiv vyshchoi medychnoi osvity [Educational stress and psychophysiological criteria for assessing the adaptation capabilities of the body of students of higher medical education institutions]*. Vinnytsia : TOV “TVORY” [in Ukrainian]
6. Moroz, V. M., Serebrennikova, O. A., Serheta, I. V., Stoian, N. V. (2021) Psykhofiziologichni ta psykhohihiienichni osnovy efektyvnoho vykorystannia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u zakladakh vyshchoi osvity [Psychophysiological and psychohygienic bases of effective use of health-preserving technologies in institutions of higher education]. Vinnytsia: TOV “TVORY” [in Ukrainian]
7. Polka, N. S., Serheta, I. V. (2012) Aktualni problemy psykhohihiieny ditei i pidlitkiv: shliakhy ta perspektyvy yikh vyrishennia (ohliad literatury i vlasnykh doslidzhen) [Actual problems of psychohygiene of children and adolescents: ways and prospects of their solution (review of literature and own research)]. *Zhurnal NAMN Ukrainy – Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine*. 18 (2), 223-236. [in Ukrainian]
8. Makarov, S. Yu., Stoyan, N. V., Serheta, I. V. et al. (2019) Peculiarities of the interaction of the indicators of psychophysiological adaptation of modern students in the context of the effective monitoring of individual health of young women and young men. *Wiadomości Lekarskie*. LXXII, 5 (II), 1053-1058. [in English]
9. Voloshyna, V., Denysiuk, O., Varina, H., Hrynzovskyi, A. M. et al. (2022) Psychological features of modern elderly people's active life position. *Wiadomosci lekarskie*. LXXV (Issue 2 February 2022), 333-337. <https://doi.org/10.36740/WLek202202101> [in English]
10. Aherne, D., Farrant, R., Hickey, L. et al. (2016) Mindfulness based stress reduction for medical students: optimising student satisfaction and engagement. *BMC Medical Education*. 16. (1), 209. <https://doi.org/10.1186/s12909-016-0728-8> [in English]
11. Arnetz, B., Blomkvist, V. (2007) Leadership, mental health, and organizational efficacy in health care organizations. Psychosocial predictors of healthy organizational development based on prospective data from four different organizations *Psychother. Psychosom.* 76 (4), 242-248. <https://doi.org/10.1159/000101503> [in English]
12. Bedewy, D., Gabriel, A. (2013) The development and psychometric assessment of a scale to measure the severity of examination anxiety among undergraduate university students. *International Journal of Educational Psychology*. 2, 81-104. <https://doi.org/10.1177/205510291559671> [in English]
13. Bellinghausen, L., Collange, J., Botella, M. et al. (2009) Factorial validation of the French scale for perceived stress in the workplace. *Santé Publique*. 21, 365-373. <https://doi.org/10.3917/spub.094.0365> [in English]
14. Collie, R. J., Holliman, A. J., Martin, A. J. (2017) Adaptability, engagement, and academic achievement at university. *Educ. Psychol.* 37, 632-647. <https://doi.org/10.1080/01443410.2016.1231296> [in English]

15. Serheta, I. V., Bardov, V. H., Drezhenkova, I. L., Panchuk, O. Yu. (2020) *Hihiiienichni normatyvy rukhovoï aktyvnosti studentiv zakladiv vyshchoi medychnoi osvity ta shliakhy yii optymizatsii* [Hygienic norms of motor activity of students of higher medical education institutions and ways of its optimization]. Vinnytsia : TOV "TVORY" [in Ukrainian]

16. Serheta, I. V., Panchuk, O., Yu., Yavorovskyi, O. P. (2020) *Hihiiienichna diahnostyka profesiinoï prydatnosti studentiv zakladiv medychnoi osvity (na prykladi stomatolohichnykh spetsialnostei)* [Hygienic diagnosis of the professional suitability of students of medical education institutions (on the example of dental specialties)]. Vinnytsia: TOV "TVORY" [in Ukrainian]

17. Tymoshchuk, O. V., Polka, N. S., Serheta, I. V. (2020) *Naukovi osnovy kompleksnoi hihiiienichnoi otsinky yakosti zhyttia ta adaptatsiinykh mozhlyvostei suchasnoi uchnivskoi i studentskoi molodi* [Scientific basis of complex hygienic assessment of the quality of life and adaptation possibilities of modern pupils and students]. Vinnytsia: TOV "TVORY" [in Ukrainian]

18. Liu, C., Li, H. (2018) Stressors and stressor appraisals: the moderating effect of task efficacy. *J. Bus. Psychol.* 33, 141-154. <https://doi.org/10.1007/s10869-016-9483-4> [in English]